

Ключевые слова: осужденный к лишению свободы, потерпевший, администрация исправительной колонии, материальные убытки и моральный вред.

Summary

The article is devoted to the research of a problem of compensation of material and moral harm to the persons who have sustained from crimes at the expense of wages condemned to imprisonment.

Key words: Condemned, the victim, administration of the correctional facility, material and moral harm.

Отримано 13.10.2009

Д. А. ТУЗОВ

*Дмитро Анатолійович Тузов, здобувач
Університету сучасних знань*

ІНСТИНКТИ В МАНІАКАЛЬНИХ ЗЛОЧИНАХ

Дослідження проблеми особистості має довгу історію. Вчених віддавна цікавлять питання природи особистості, її внутрішнього світу, факторів, що зумовлюють поведінку людини та її окремі вчинки.

За останні десятиріччя інтенсивність наукового пошуку в цьому напрямі активізувалася через зростання негативних тенденцій, причому в глобальному масштабі. Світ все більше наповнюється стражданнями, ненавистю, злочинністю, озброєними конфліктами, нескінченими братовбивчими побоїщами.

Загальносвітовим злом стали зовні безглузді й нелюдяно жорстокі діяння маніяків. Пошматована людська плоть, людожерство, вампіризм, педофілія, якими заповнені газетні сторінки та екрани телевізорів, породжують у людей містичний жах, створюють враження, що світ наближається до безодні. Хоча і облаштованої зовні наробками технічного розвитку.

Особливо значного поширення і небезпеки в сучасному суспільстві набула маніакальна злочинність, поєднана із статевими збоченнями, зґвалтуванням і вбивством. Правоохоронні органи безсилі зупинити цю страшну навалу, бо невідомо з ким або з чим потрібно боротися, невідомо які сили, з яких потаємних схованок виштовхують в такій кількості суб'єктів цих злочинів, про яких суспільство до цього часу має дуже смутні уявлення. Причому, як свідчить статистика статевих злочинів, це лише невеличка видима частка величезного айсбергу злочинності. Експерти вважають, що в переважній більшості країн за допомогою до правоохоронців звертаються не більше 5–10 відсотків від усіх зґвалтованих жінок. Інші – або бояться розголосу, або не довіряють правосуддю. Зокрема, у США зґвалтування є одним із найбільш поширених злочинів. Хоча у США до цієї проблеми поставилися відповідально. Там був прийнятий «закон Меган», який зобов'язує усіх осіб, що повертаються з місць позбавлення волі, де вони відбували відповідний термін покарання за зґвалтування, повідомляти у місцевий поліцейський відділок про своє місце проживання. Крім того, в Інтернеті на поліцейських сайтах регулярно вміщуються фотографії сексуальних маніяків, а також інформація про них¹.

Характерно, що кількість маніакальних злочинів продовжує зростати практично у всіх «розвинутих» країнах, попередити їх дуже складно, враховуючи приховані глибинні мотиви і причини цих проявів. Боротьба з ними ведеться практично всліпу внаслідок непізнаності внутрішнього світу особистості цих суб'єктів, механізму мотивації їх злочинної поведінки. Реальна небезпека і поширеність маніакальних проявів суспільством недооцінюється, особливо на стадії, коли вони ще не потрапили у сферу дії кримінального закону.

© Д. А. Тузов, 2010

Невтішними є і прогнози маніакальної злочинності на майбутнє. Як попереджають дослідники цієї проблеми, велика ймовірність зростання сексуального насильства, оскільки сексуальне збудження і задоволення сприяє виходу напруженості і тривожності. На жаль, не викликає сумніву той факт, що психічна напруженість в суспільстві посилюється внаслідок цілого ряду причин. Людина, прийшовши із минулого, якого вже немає, направляючись в майбутнє, якого ще немає, стикаючись із грізними реаліями теперішнього ціпеніє, бо майже щокроку наштовхується на небезпеку, породжену природними, техногенними та соціальними катаклізмами. Людина не готова до багатьох «благ», які їй нав'язує сучасна цивілізація, а її психіка не витримує впливу зовнішніх подразників – від згубної екології до психологічних стресів.

Значну тривогу викликають насильства з боку осіб, у яких спотворена сексуальна орієнтація. Однак питання глибинних причин відхилень від нормального статевого потягу залишається не вирішеним у науці і є однією з найскладніших проблем судово-психіатричної практики. Немає єдності думок і щодо поняття сексуальних відхилень, класифікації різних видів збочень статевого потягу, клінічної закономірності їх динаміки. А нез'ясованість причин цього явища породила численні концепції, автори яких намагаються пояснити проблему. Проте жодна з них не отримала визнання.

Сцени розпусти, жорстокості й насильства, які щоденно подаються засобами масової інформації, провокують в людині тваринні інстинкти, запускають механізм і форми маніакальної поведінки, що існували багато віків тому, сприяють зниженню порога активуючого подразнення. А це, у свою чергу, може призвести до того, що в особливих умовах його величина здатна впасти до нуля, і, як наслідок, за певних обставин можливий прорив у соціум енергетики інстинктів і без зовнішнього стимулу. Намір змінити ситуацію з маніакальною злочинністю має починатися із запобіжних психологічних мір, які повинні застосовуватися ще в ранньому дитинстві. Але біда в тому, що діти з пелюшок відчують величезний тиск продукції, яка руйнує традиційні цінності. Зважаючи на їх рівень свідомості, діти не здатні цьому протистояти. Агресія і жорстокість нинішніх дітей і підлітків значною мірою є неусвідомленим протестом проти негативно змальовування світу і жінки в тому числі.

У сучасній культурі образ жінки грубо сексуалізовано. Достатньо подивитися на екранах телевізорів, а то й просто на вулицях настирливу рекламу, яку діти спостерігають ледве не з пелюшок. І це при тому, що образ дорослої жінки тісно поєднаний із образом матері. Припинення жіночої гідності, що неминуче має місце при пропаганді розпусти, не може в майбутньому не позначитися на ставленні колишніх дітей і підлітків до жіночої статі, включаючи власну матір, на формуванні в них елементів механізму мотивації протиправної поведінки, включаючи маніакальні злочини на сексуальній основі.

Сьогоднішня сексуальна свобода означає свободу від наслідків, від вірності, від моральної і юридичної відповідальності. Коли секс вважається розвагою, діти стають «зайвими на світі» і від них потрібно «позбавлятися».

Ще на початку 80 – х років минулого століття польський психолог, професор К. Обуховський застерігав, що підтримання сексуального напруження дуже поширено в сучасній Західній Європі і пояснюється, окрім усього, бажанням одержати фінансові надприбутки. Доступність фільмів і книжок із сексуальною тематикою, які нав'язуються за допомогою реклами, є очевидною справою. Участь у фільмі однієї секс – бомби може принести більший прибуток, ніж декілька автомобільних заводів².

Світогляд, створений сучасною західною наукою, який домінує сьогодні, взагалі несумісний з поняттям духовності. У світі, де реальним є тільки відчутне, матеріальне і доступне виміру, усі форми релігійної і містичної активності розглядаються як віддзеркалення пережитків та нераціональності³.

Каталізатором інстинктивних маніакальних дій може виступати навіть повторне проживання згадування) травматичних подій життєвої історії. Ними може бути психотравмуюча ситуація дитинства – втрата одного чи обох батьків, пияцтво, фізичне чи психічне насильство, хвороба, систематичне приниження гідності однолітками, особливі – особами протилежної статі тощо.

Людська пам'ять нічого не забуває. Все, що людина бачить, чує, відчуває зберігається в її пам'яті, як у банку даних, і теоретично будь-якої миті може бути вида-

но знову⁴. Показовими в цьому аспекті є випадки, коли люди, які побували в екстремальних ситуаціях, розповідали, що в таку мить в лічені секунди в пам'яті немов би прокручується програма у зворотну сторону. Людина бачить усе своє життя, нерідко згадуючи з нього такі деталі, про які давно забула. Тому неважко уявити наслідки впливу на людину засобів масової інформації, що призводить до активації специфічних інстинктів і згадувань в пам'яті. Йдеться не лише про сцени жорстокості й насильства на екранах, що можуть запустити відповідні інстинкти, думки, асоціації, а й про активацію навіть специфічних тенденцій і форм поведінки.

При дослідженні механізму мотивації маніакальних злочинів все більшої ваги набуває думка, що агресивність і жорстокість, які проявляються при цьому, значною мірою є наслідком збочення онтогенетичного розвитку, поломки заданої програми життя конкретної людини. Причому, на думку С. Грофа, це може бути пов'язано з накопиченням сильного негативного енергетичного потенціалу, що виникає навіть у період народження, який згодом може зумовлювати агресію та інші негативні наслідки⁵. Сьогодні реалії переконують, що назріла необхідність по-новому поглянути на причини зростаючої кількості маніакальних злочинів, збільшення психічних захворювань, переоцінити підходи по їх профілактиці з урахуванням наукових досягнень і досвіду наших предків, сконцентрованому в релігійних і міфологічних джерелах.

Не можна ігнорувати і той факт, що будь-яка людина – це значно більше, ніж фізичне тіло. Опубліковані в останні десятиріччя результати наукових досліджень стосовно людської суті дають підставу вважати, що людина – це перш за все фрагмент загальної програми всесвіту, багатомірний енергетичний комплекс, який постійно здійснює енергообмін з глобальною програмою світобудови. У цьому аспекті не випадковою, вважаємо, і думку про те, що якимось таємничим чином, що немає пояснення, кожна людина несе в собі інформацію про увесь світ і про усе існуюче⁶.

Біопсихологічні особливості, як елемент цієї програми, мають вирішальне значення при формуванні особистості людини, її наступної поведінки. Усі, хто досліджував поведінку людини, неминуче доходили висновку, що основну причину людських збочень потрібно шукати в самих людях. Причому коріння негативу, в тому числі людського насильства, ненаситної зажерливості, ненависті, помсти проникають значно глибше, ніж це може уявити сучасна наука, і що їх запаси воістину величезні.

Враховуючи сказане вище, вважаємо що, не може бути ефективним дослідження і механізму мотивації маніакальних злочинів на сексуальній основі без врахування глибинних коренів цієї проблеми, без врахування, що в існуючому вигляді стосунки між чоловіком і жінкою за історичними мірками виникли буквально вчора. Адже зовсім «недавно» статеві стосунки між чоловіком і жінкою були нерегульованими, і тривалий час існував груповий шлюб. Неусвідомлене «не забуло» того, що відбувалося, а нагромаджена в ньому інформація і досвід поведінки залишаються нейтральними до певного часу.

Звичайно, психіка маніяка може активізуватися і зовнішньою стимуляцією. Однак, як вважав З. Фрейд, джерела збудливості, які знаходяться в середовищі, менш важливі для динаміки особистості, ніж природжені інстинкти. У цілому зовнішні стимули покладають на організм менші вимоги і вимагають менш складних форм задоволення, ніж потреби і інстинкти. Зовнішнього стимулу можна уникнути, але від потреби і інстинкту утекти неможливо⁷.

Створення цілісної наукової концепції боротьби з маніакальною злочинністю, у якій би об'єдналися природнича і соціальні гілки неможливо без врахування інстинктів, найважливішої детермінанти людської поведінки.

Сфера інстинктів – це не просто глибинний пласт, віддалене сховище пам'яті, чи атавістичних бажань, а сила, що здатна за певних умов проявлятися самостійно у фізичному світі і учиняти дії, які значно перевершують команди свідомості. Особливо це стосується людей з нестабільною, хворобливою або слабкою психікою.

Інстинкт уявляє собою природжену рушійну реакцію на те чи інше зовнішнє чи внутрішнє подразнення і виникає із природи тваринного. Статевий інстинкт, якому багато уваги приділяв З.Фрейд, існує не тільки для задоволення біологічної потреби, приносячи людині як радощі так і страждання. Не дивлячись на приглушеність статевих

інстинктів людською культурою, їх збочений прояв люди мають можливість спостерігати на прикладі маніакальних злочинів, нагадуючи «соціальному» людству, що забуття цих інстинктів є передчасним і небезпечним для сучасної цивілізації.

Інстинкт має джерело і мету. Джерело – це тілесний стан, інакше потреба. Мета полягає в усуненні тілесного збудження. Відповідно до теорії інстинктів Фрейда, джерело і мета інстинкту залишаються постійними протягом усього життя, хоча фізичне визрівання змінює джерело. З розвитком нових тілесних потреб можуть проявлятися і нові інстинкти.

Досліджуючи проблему інстинктів, не можна не звернути увагу на те, що профілактична робота з неусвідомленим не лише значною мірою забута в сучасному суспільстві, а й інколи взагалі заперечується наявністю в людині «біологічного», заперечуються інстинкти, які жорстко реагують на вплив зовнішнього середовища. У зв'язку з цим не можна не згадати П. Я. Гальперіна, який більше тридцяти років тому писав, що від слова інстинкт неважко відмовитися, але це не може ні змінити, ні відмінити ту об'єктивну дійсність, яка цим словом віддавна позначається і ту величезну проблематику, яка з цією дійсністю пов'язана. Відмовитися потрібно не від інстинктів, а від помилкового, спрощеного, механістичного їх розуміння⁸.

Еволюційні психологи взагалі розглядають усі види поведінки людини як інстинктивні, генетично закріплені шляхом природного відбору в період доісторичного існування людини, коли сформувався і з тих пір залишився незмінним вид *Homo Sapiens*. З цієї точки зору за різноманітністю індивідуальних особливостей маніакальних злочинів проти особи повинні існувати загальнолюдські закономірності цих злочинів. І ці закономірності, як показує аналіз механізму мотивації вказаних злочинів, дійсно існують. Цей механізм можна назвати «інтернаціональним», оскільки незалежно від того, в якій країні чи навіть континенті маніакальні злочини вчинюються, у всіх маніяків однакові біопсихологічні пружини, які і запускають їх злodingання. Причому дії маніакальних злочинців не є психічним хаосом, як нерідко повідомляється в засобах масової інформації, а самі вони не справляють враження «соціальних виродків» і «відщепенців», якими їх часто представляють громадськості. Як правило, це холоднокровні, врівноважені вбивці зі своєю суворою логікою, яка інколи перевершує розумові здібності звичайної людини. Саме і тому, на наш погляд, вони роками залишаються невловимими.

Вчинюючи злочини, маніяк переносить образу з конкретної людини, частіше жінки, на багатьох людей, як правило, представниць жіночої статі за раніше спричинені жінками дійсні чи уявні образи. На жаль, аналіз матеріалів кримінальних справ про маніакальні злочини свідчить, що в багатьох випадках дійсні причини цих злочинів залишалися не виявленими внаслідок недостатньої уваги працівників правоохоронних органів специфіці життєвої історії злочинця, особливо в дитячому віці. У тих же випадках, коли такій інформації приділялася увага, виявлялося, що і сам майбутній маніяк у дитячому віці був жертвою сексуального насильства з боку дорослих осіб, не кажучи вже про інші види фізичного чи психічного насильства. Ситуація в цьому аспекті мало чим відрізняється незалежно від регіону і навіть країни вчинення злочину. У тих же США серед засуджених за педофілію – 90 % у дитячому віці мали цей негативний досвід. Майже половина дітей, одержавших такий досвід, ставши дорослими, самі займалися педофілією. У США 11 % чоловіків і 23 % жінок зізналися, що в дитинстві вони зазнавали сексуального домагання, причому 60 % – систематично. Із них тільки 12 % повідомили про це дорослих⁹.

У підсвідомості містяться не лише інстинкти, що стосуються досвіду індивідуального життя, а й інстинкти, які раніше уявляли собою зусилля, спрямовані на збереження виду. Тому важливо відшукати шляхи, що ведуть до первинної схеми, яка зумовила різноманітність типових рис особистості і універсальну поведінку, існуючу у всіх людей. Вважаємо, що саме цей шлях дозволить пояснити і зрозуміти маніакальну дійсність. Вдається по-новому поглянути і на зростаючі різновиди маніакальних злочинів, вчинених в основному на сексуальній основі.

Цілком імовірно, що результати дослідження проблеми інстинктів, як складової підсвідомості, у поєднанні зі знаннями, одержаними на початку становлення людства,

стануть основою для пояснення, розуміння і наступного трансформування багатьох неконтрольованих чи недостатньо контрольованих свідомістю антигромадських проявів, які знаходяться як за межами психопатології, так і особистої життєвої історії.

До тих пір, поки не буде досліджено і пізнано світ підсвідомості основним завданням, на наш погляд, залишається пошук найбільш прийнятних форм трансформування інстинктивної енергії людини, яка не може бути вільною від інстинктів, що містяться в підсвідомості. Той же статевий інстинкт залишається центром, навколо якого обертається все інше, що існує тільки дякуючи йому.

Про відхилення і збочення статевого інстинкту, вказує Т. Рібо, було зроблено стільки спостережень, видано стільки книжок, проаналізовано стільки питань судової медицини, що проблема, яка нас цікавить, повинна була би від цього виграти. Але цього не сталося. Вказана проблема, як і раніше, не лише продовжує існувати, а й загострюється¹⁰.

Будь-який інстинкт може коливатися, але в цих коливаннях змінюються засоби, а мета залишається тією же самою. У відхиленнях статевого інстинкту, як свідчать маніакальні злочини, має місце зовсім інше – змінюється мета і засоби. Нормальна мета, відтворення і продовження виду, ігнорується. Тому з'ясувати, чому інстинкт, що має особливий, тільки йому притаманний механізм, може так спотворюватися, одна з найбільших проблем, що стоїть перед дослідниками маніакальної злочинності.

Стародавні народи знали, що людські інстинкти необхідно або задовольняти природним способом, або трансформувати. Якщо їх тільки подавляти, то це може призвести до непередбачуваних наслідків. До чого може призвести пригнічення інстинктів, свідчить такий приклад. Ватиканський лікар – психіатр В. Альбісетті проаналізувавши у 1995 р. історії хвороб, дійшов висновку, що 50 % священників, які зверталися до нього по допомозі, втратили розум на сексуальній основі внаслідок непереборного бажання бути батьком власної дитини¹¹. При дуже жорсткому пригніченні інстинктивного прояву життя, наслідки рано чи пізно повинні проявитися назовні і тоді його прояв буде не адаптованим, а скоріше усього деструктивним. Наприклад, у період пуританської стриманості у Західній Європі і Америці з'явилася архаїчна і збочена форма фалічного культу у вигляді чаклунства. Центральні ритуали збіговиц відомо мали сексуальний характер. Головною їх діючою особою був чоловік, що уявляв себе дияволом. Жінки поклонялися йому як фалічному богу і здійснювали з ним сексуальні обряди, часто збоченого характеру. Цей культ вдалося викоренити лише з величезними труднощами і фантастичною жорстокістю.

У минулому, відмічав К. Г. Юнг, для збереження рівноваги між свідомістю і глибинами підсвідомості люди мали можливість релігійно – магічних дій, обрядів і ритуалів, які сприяли їм уникати гострих колізій між свідомістю і нерациональним. Сьогоднішня цивілізація звільнилася від подібних «забобонів», як від зайвого тягаря. Сучасна людина, яка веде буденний спосіб життя, тримається за все очевидне, колективно схвалене і тому, вважає вона, найбільш вірогідне¹².

Про інстинкти, які перебувають у глибинах людської підсвідомості, представники великих цивілізацій не лише пам'ятали, а й плідно з ними співпрацювали і не лише для вирішення питань, що стосувалися неприйнятних, негативних форм поведінки, а й для того, щоб використовувати невичерпне джерело знань і мудрості, створення прогнозованого і передбачуваного суспільства.

Історія донесла до нас багатий і плідний досвід і різні форми співпраці наших далеких предків за своїм світом неусвідомленого. В умовах жорсткого ритуалу інстинкти задовольнялися, трансформувалися і в дуже рідких випадках «ненасильницькими засобами» з допомогою культури, релігії, громадської думки, закону подавлялися.

Більше того, ретроспективний екскурс в історію свідчить, з якою пошаною стародавні народи ставилися до людських інстинктів, особливо статевого. Практично в усіх стародавніх народів Близького сходу ритуалізовані сексуальні контакти, спрямовані на задоволення статевого інстинкту, вважалися корисними, і це при тому, що, як свідчить кодекс Хаммурапі й інші джерела того часу, мораль в Древньому Вавілоні була на достатньо високому рівні¹³.

Серйозно ставилися до ритуалізованих оргій і жителі Древньої Греції, вважаючи їх корисними для зняття напруженості, зумовленої сексуальними інстинктами.

Досліджуючи інстинктивну поведінку, важливо врахувати, по – перше, вплив спадковості, по – друге індивідуально – біографічний досвід. У процесі еволюції у людини повинен був сформуватися певний набір моделей її поведінки в певних умовах зовнішнього середовища. Не є винятком і суб'єкти, які вчинюють маніакальні злочини. У кожного з них теж свій набір інстинктів, своя доля, своя явна і таємна історія, що приховує глибинні витоки їх нелюдських діянь. Результати опублікованих наукових досліджень, які містяться у працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, досить переконливо свідчать, що підсвідомість включає не лише численні інстинкти, сформовані в процесі еволюції людства, а й набутий індивідуальний досвід особистого життя, який опинився за порогом свідомості.

Знання і врахування того, що знаходиться за межами людської свідомості має величезне значення особливо в наші дні, у період загрозливо низької моралі, збільшення маніакальних злочинів проти особи, розпусти, що відкрито рекламується з екранів та газетних сторінок. Хоча процес пізнання людської підсвідомості дуже складний і позитивні результати неможливо одержати лише за допомогою юридичної науки. Вони мають здобуватися спільними зусиллями біології, генетики, психології, психоаналізу, кримінології. Від цього залежить реальне підвищення ефективності загальних і спеціальних мір профілактики маніакальних злочинів, виховного і профілактичного впливу покарання злочинців.

¹ Труд. – 25 вересня 2002 р.

² Обуховский К. Психология влечений человека. – М., 1972. – С. 117.

³ Гроф С. Холотропное сознание. Три уровня человеческого сознания и их влияние на нашу жизнь. – М., 2002. – С. 20.

⁴ Аргументы и факты в Украине. – 2003. – № 1 – 3.

⁵ Гроф С. Надличностное видение. – М., 2004. – С. 81.

⁶ Там само. – С. 41.

⁷ Кэвин С. Холл, Гарднер Линдсей. Теории личности. – М., 1999. – С. 48.

⁸ Гальперин П. Я. К вопросу об инстинктах человека. Вопросы психологии – 1976. – № 1. – С. 30.

⁹ Комсомольська правда в Україні. – 14 лютого 2008 р.

¹⁰ Рибо Теодюль. Болезни личности. – Минск, 2002. – С. 587.

¹¹ Лебедев В. И. Раздвоение личности и бессознательное (о неосознанных формах психической деятельности). – М., 2002. – С. 137.

¹² Юнг К. Г. НЛО – это воплощенные узоры страха... У кн.: Страх. – М., 1998. – С. 385.

¹³ Азимов А. Б. Ближний Восток. – М., 2003. – С. 70.

Резюме

Стаття присвячена питанням маніакальної злочинності. Аналізується вплив інстинктів на витоки маніакальної злочинності.

Ключові слова: злочин, маніакальна злочинність, інстинкт, мотив, свідомість, підсвідомість.

Резюме

Статья посвящена вопросам маниакальной преступности. Анализируется влияние инстинктов на истоки маниакальных преступлений.

Ключевые слова: преступление, маниакальная преступность, инстинкт, мотив, сознание, подсознание.

Summary

Article is devoted to questions of maniacal criminality. Influence of instincts on cases of maniacal crimes is analyzed.

Key words: a crime, maniacal crimes, instincts, motive, consciousness, subconsciousness.

Отримано 12.01.2010